

Oud en berooid?

De AOW is niet meer veilig. In welke mate beschikken ouderen over alternatieve inkomstenbronnen?

De AOW is de belangrijkste bron van inkomsten voor oudere huishoudens. Zij is goed voor bijna de helft van de inkomsten, maar dat percentage daalt. Het AOW-uitkeringsniveau is de afgelopen jaren substantieel achtergebleven bij de loonontwikkeling. Naar het zich laat aanzien zal dit ook in de komende jaren het geval zijn. Tegelijkertijd neemt het belang van aanvullend pensioen als inkomensbron gestaag toe. Te verwachten is dat binnen een aantal jaren het aanvullend pensioen de AOW als belangrijkste inkomstenbron voorbij zal streven. Deels is dit een zichzelf versterkend proces. Door de onzekerheden rond de AOW worden mensen gestimuleerd om voor aanvullende private pensioenzekerheden te zorgen. Om dezelfde reden valt te verwachten dat ook het vermogen als inkomstenbron ten opzichte van de AOW aan belang gaat winnen.

Uit tabel 1 blijkt dat de AOW gemiddeld genomen voor bijna 50% van het inkomen zorgt. Ruim een kwart van het inkomen bestaat uit aanvullende pensioenuitkeringen. Inkomsten uit arbeid en loonvervan-

Tabel 1. Inkomensbronnen van oudere huishoudens^a, 1991

	% ^b
AOW	48
Aanvullend pensioen ^c	27
Vermogen	12
Arbeid en uitkeringen < 65 jaar ^d	8
Eigen woning ^e	3

- Excl. bij hun kinderen wonende ouderen.
- Gem. percentage van het bruto inkomen.
- Uitkeringen van pensioenfondsen en lijfrente-uitkeringen van levensverz. maatschappijen.
- Winst, loon en loonvervangende uitkering, waaronder VUT.
- Betreft toegerekend inkomen.

Bron: CBS, Inkomen van AOW-ers 1991, *Sociaal-economische maandstatistiek*, nr. 5, 1994.

gende uitkeringen zorgen voor bijna 8% van het inkomen. Hierbij dient overigens wel bedacht te worden dat de gegevens betrekking hebben op huishoudens, waardoor ook het inkomen van een partner jonger dan 65 jaar is meegenomen.

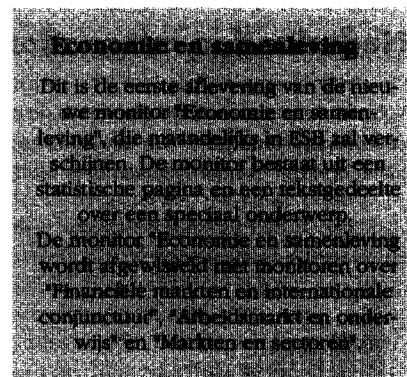
Rond dit gemiddelde bestaan grote verschillen. Zo is van de 1,3 mln. zelfstandig wonende huishoudens bijna 7% uitsluitend op een AOW-uitkering aangewezen. Daarnaast heeft bijna 11% weliswaar wel een aanvullend inkomen, maar dit bedraagt minder dan *f* 200 bruto per maand. Bij elkaar opgeteld betekent dit dat 17 à 18% van de zelfstandig wonende 65-plus huishoudens een inkomen heeft van op of rond het minimum. Dit komt overeen met ruim 230.000 huishoudens. Anders dan bij jongere huishoudens met een minimuminkomen is voor deze groep de kans op een eventuele latere inkomensverbetering vrijwel nihil. Het sobere inkomensperspectief ligt levenslang vast.

Aanvullend pensioen

Van de zelfstandig wonende ouderen heeft 80% een aanvullend pensioen. De gemiddelde aanvullende pensioenuitkering was in 1991 *f* 14.000 tegen gemiddeld *f* 20.000 AOW-uitkering per huishouden¹. Ook hier zijn grote verschillen. Zo heeft een derde van de aanvullende-pensioenontvangers een pensioenuitkering van minder dan *f* 3600 per jaar, ofwel maximaal *f* 300 per maand. In totaal ligt ca. 2/3 van de aanvullende pensioenuitkeringen beneden het gemiddelde van ruim *f* 1000 bruto per maand. Overigens heeft het niveau van de aanvullende pensioenuitkering een duidelijke relatie met de leeftijd (zie tabel 2). Dit komt door de geleidelijke opbouw en verbetering van pensioenregelingen, die pas na verloop van tijd in hogere uitkeringen resulteren. Uit dit zogenaamde jaargangeneffect volgt dat het aanvullend pensioen als inkomensbron steeds belangrijker gaat worden².

Appeltje voor de dorst

Ruim de helft van de gepensioneerden heeft inkomsten uit vermogen. Deze bedragen voor de huishoudens zonder aanvullend pensioen gemiddeld ca. *f* 13000 en voor huishoudens met aanvullend pensioen circa *f* 8000³. Het gemis aan aanvullend

pensioen voor de eerstgenoemde groep wordt aldus deels gecompenseerd. Opvallend is dat het percentage eigen-woningbezitters onder niet-pensioenontvangers hoger is dan onder wel aanvullend-pensioenontvangers⁴. Dit zou kunnen duiden op een alternatieve vorm van pensioenopbouw via het in de eigen woning gevormde vermogen.

Tabel 2. Gemiddeld aanvullend pensioeninkomen naar leeftijd (meerpersoonsbuisboudens), 1991

Leeftijd	Pensioeninkomen x <i>f</i> 1000
65-69	18,6
70-74	16,4
75-79	14,7
80 jaar en ouder	11,5
Totaal	17,9

De vermogensverdeling krijgt doorgaans veel minder aandacht dan de inkomensverdeling. Vermogen vervult echter twee belangrijke functies. In de eerste plaats als belangrijke aanvullende inkomensbron. In de tweede plaats als buffer voor het opvangen van financiële tegenwind. Dit past in de zogenaamde 'life-cycle'-theorie. Volgens deze theorie wordt

- De gemiddelde AOW-uitkering wordt vooral bepaald door het aantal één- vs. tweepersoonshuishoudens.
- Zie voor een uitvoeriger beschouwing C. Petersen, *Economie en pensioenen*, Leiden, 1989, hoofdstuk 5.
- Kleine bedragen zijn vanwege de rente- en dividendvrijstelling niet waargenomen. Indien deze wel waargenomen zouden worden, zou het percentage met inkomsten uit vermogen stijgen, terwijl het gemiddelde bedrag aan vermogensinkomsten juist zou dalen.
- Van de ruim 270.000 huishoudens zonder aanvullend pensioen hebben er 90.000 toegerekende inkomsten uit eigen woning.

gedurende de periode dat men werkt door sparen langzamerhand een vermogen opgebouwd, dat vervolgens na pensionering door ontsparen weer geleidelijk aan afgebouwd wordt.

Omvang van het vermogen

In 1990 bedroeg het totale particuliere netto vermogen in Nederland f 647 mrd.⁵, terwijl het vermogen van pensioenfondsen en verzekeraars f 612 mrd. bedroeg. Omdat dit laatste vermogen vooral dient om de pensioenuitkeringen die in het voorgaande zijn besproken te kunnen financieren, blijft het hier verder buiten beschouwing. Het gemiddelde netto particuliere, in principe vrij aanwendbare vermogen, is f 110.000.

Uit tabel 3 blijkt dat de gemiddelde vermogenspiek rond de middelbare leeftijd ligt. Vanaf die leeftijd is het gemiddelde vermogen vrij constant. Van de 65+-huishoudens heeft 46% een vermogen onder de ca. f 20.000, 30% tussen f 20.000 en f 165.000, en 24% van f 165.000 en meer.

Naast de omvang van het vermogen is de samenstelling interessant. Financieel vermogen is direct beschikbaar en heeft een directe opbrengst in de vorm van rente en dividend. Bij het vermogen in de eigen woning is de directe beschikbaarheid minder, terwijl het rendement in de vorm van uitgespaarde huur meer indirect van aard is.

Uit tabel 4 blijkt dat meer dan de helft van het vermogen van 65-plussers in de vorm van financieel vermogen wordt aangehouden. Dit is beduidend meer dan in de jongere leeftijdsgroepen. Het gemiddelde financiële vermogen per 65+-huishouding bedraagt ca. f 81.000. Zoals te verwachten is, zijn de hypotheekschulden die tegenover het onroerend-goedvermogen staan relatief gering. Het netto in de eigen woning vastgelegde vermogen van 65-plussers bedraagt in totaliteit ca. f 65 mrd.⁶

Tabel 3. Gemiddeld vermogen per huishouden naar leeftijd, 1990

Leeftijd	x f 1000
< 35	60
35-45	80
45-54	170
55-64	140
> 65	150
Totaal	110

Tabel 4. Samenstelling vermogens 65-plus huishoudens, 1990

	x f 1 mrd.
Spaartegoeden e.d.	61
Effecten	40
Financieel vermogen	101
Eigen woning	71
Overig onroerend goed	10
Onroerend goed	81
Ondernemingsvermogen en vermogen in vruchtgebruik e.d.	11
Totaal bruto vermogen	193
Hypotheek	6
Overige schuld	4
Totale schulden	10
Netto vermogen	183

Vergrijzing

Volgens projecties zal in 2030 het aantal 65-plussers ongeveer het dubbele bedragen van het huidige aantal, terwijl de bevolking van 20-65 jaar, het potentiële draagvlak, globaal gelijk blijft. Dit zal, als de AOW-uitkeringen de gemiddelde welvaartsontwikkeling volgen, tot een zeer forse stijging van de AOW-premie leiden. Om de premiestijging te temperen, is het goed voorstelbaar dat wordt besloten dat de AOW-uitkeringen de welvaartsontwikkeling niet (volledig) volgen.

Aangezien voor veel ouderen de AOW de belangrijkste bron van inkomen blijft, zouden veel gepensioneerden daardoor in een relatief ongunstige financiële positie komen te verkeren. Voor velen is dat onacceptabel en er kan grote politieke druk ontstaan om deze situatie te vermijden. Daarbij zijn er ten aanzien van de AOW in wezen twee opties:

- de AOW wordt gehandhaafd als adequate minimum basispensioenvoorziening waar bovenop naar behoefte en mogelijkheden aanvullende private collectieve of individuele voorzieningen kunnen worden getroffen;
- de AOW wordt primair gericht op 65-plussers die onvoldoende andere inkomsten hebben. Of dit 'openlijk' via een, al of niet deels, inkomensgetoetste AOW-uitkering of meer indirect via het belastingstelsel zal gebeuren, maakt voor de uitkomst geen verschil.

De eerste optie geniet brede steun in de samenleving. De garantie van een basispensioenvoorziening biedt een zekerheid waarop in de private sfeer voortgebouwd kan worden. Ook uit het oogpunt van risicospreiding heeft het naast elkaar bestaan van wettelijke en aanvullende vormen van oudedagsvoorzieningen voordelen⁷. Toch bestaat er een reële dreiging dat de AOW afglijdt naar optie twee. Voorboden hiervan zijn de aanvankelijke plannen om de AOW-uitkering inkomensafhankelijk te maken als de partner jonger dan 65 jaar is, en de invoering van een inkomensafhankelijke bejaardenaftrek voor personen met (vrijwel) uitsluitend AOW-uitkering.

Om de AOW als basispensioenvoorziening veilig te stellen en de huidige onzekerheid weg te nemen, is een plan voor de toekomst van de AOW nodig. Hierbij dienen alle relevante aspecten, zoals de financieringswijze, premiedraagvlak, indexering, pensioenleeftijd e.d. in hun onderling samenhangen beschouwd te worden. Landen als de Verenigde Staten, Duitsland en Japan die ook met vergrijzing te maken hebben, zijn ons voorgaan in het tijdig treffen van maatregelen om de pensioenvoorziening ook op lange termijn veilig te stellen.

Intussen zou de overheid aanvullende private vormen van de oudedagsvoorziening moeten (blijven) bevorderen. De wel geopperde gedachte om de fiscale aftrekbaarheid van pensioenpremies te beperken, dient verre te worden verworpen. Eerder lijkt er wat voor te zeggen om particuliere vermogensvorming ten behoeve van de oudedag fiscaal aantrekkelijk te gaan behandelen, bij voorbeeld door de vermogensbelasting hierover af te schaffen.

Carel Petersen

De auteur is zelfstandig economisch en financieel consultant (Petersen-Consult).

5. CBS, Het meten van vermogen via enquêtes en fiscale administraties, *Sociaal-economische maandstatistiek*, nr. 1, 1994.

6. Er van uitgaande dat de hypotheek en af f 6 mrd. volledig op de eigen woningen drukken.

7. Zie C. Petersen en W. Eikelboom, Financieringsrisico's bij ouderdom en arbeidsongeschiktheid, *ESB*, 16 juni 1993, blz. 568-571.